

A liturgia nyelve és a hívek nyelvi viselkedése az ukrainai katolikusoknál

Rudnicka, Sergiusz: Język liturgii w kościele katolickim na Ukrainie a językowe zachowanie wiernych podczas mszy. = Smulkowa, Elżbieta, Engelking, Anna (red.), Język a tożsamość na pograniczu kultur. Białystok, Katedra Kultury Białoruskiej Uniwersytetu w Białymstoku, 2000 (= Prace Katedry Kultury Białoruskiej Uniwersytetu w Białymstoku 1. tom). 177–179. p.

Az ukrainai lengyel nyelvjárások módszeres kutatása irányította rá a figyelmet arra, hogy milyen szerepet játszik az ukrainai lengyelség értékrendjében a nyelv. Általánosságban elmondható, hogy az etnikai hovatartozás szempontjából a lengyel nyelv kívánatos, de nem meghatározó érték. A származás egyenes megvallása mellett meghatározó érték viszont a lengyel katolikus egyházhoz tartozás, amelynek a jellemzője a lengyel liturgikus nyelv.

Az a körülmény, hogy a katolikus liturgiában szerepet kap az ukrán és/vagy az orosz nyelv a lengyel mellett vagy helyett, szerző szerint azzal jár, hogy Ukrajnában eltűnik a lengyel katolikus egyház, és a helyén egy nemzetiségi szempontból közömbös katolikus egyház jön létre. Ez azzal jár, hogy a katolikus vallás megszűnik a lengyel etnikai identitás jellegzetessége lenni. Csökken ezzel a lengyel identitás összetevőinek a száma, ami azt is jelenti, hogy a lengyel tudatú népesség száma gyorsabban fog csökkenni, mint amikor a katolikus egyházhoz való tartozás egyúttal a lengyel etnikumhoz való tartozást is jelentette.

A lengyel katolikusoknak nincs kedvére, ha a papok változtatnak a liturgia nyelvén. Az ilyen templom már nem „saját” templom („idegen templom, idegen pap”), vagy már nem is templom („cerkvát [= ‘ortodox templomot’] csináltak belőle”). A papok ilyen irányú törekvései ellenkezést váltanak ki a lengyel hívekből. Az ellenállás különféle formákat ölthet. Megragadhat a verbális deklarációk szintjén („ukránul nem fogok énekelni” – idézi egy idősebb nő kijelentését a Nowy Zawód-i pap), de kifejeződhet az istentisztelet nyelvének megváltoztatására irányuló határozott követelésben is (például a zsitomiri kápolnában a hívek félbeszakították az ukrán nyelvű prédikációt mondván, hogy ők lengyel istentiszteletre jöttek ide).

A szerző véleménye szerint ez az ellenkezés kifejezésre juthat a hívek nyelvi viselkedésében is a mise alatt, vagyis abban, hogy nem válaszolnak a pap felszólítására, vagy nem énekelnek akkor, ha a pap nem lengyelül beszél. Megfigyelései a Zsitomir környéki Nowy Zawód község nyelvi viselkedésére irányultak 1998-ban a vasárnapi mise alatt. A misét a helyi pap tartotta, aki beszél lengyelül (irodalmi nyelvi szinten), ukránul és oroszul. A templomban mintegy 100 fő tartózkodott, zömmel 60 év feletti asszonyok (kb. 50 fő) és férfiak (kb. 10 fő). A második legnépesebb korcsoportot a 20 éven aluliak alkották, főleg lányok, de néhány fiú is. A legkisebb arányban a 20–40 év közöttiek voltak képviselve (kb. 16 fő, zömmel családok). Nemzetiségi szempontból a lengyelek voltak többségben. A templomba járó ukránok és az ukrán katolikusok számát csak becsülni lehet, de biztosan nem haladta meg a 10 főt. Biztosan három asszonyról lehetett tudni, hogy ukránok: kettő egyébként ortodoxok voltak, az egyikük pedig ukrán katolikus. A mise két-nyelvű volt, a változó részek – bevezetés, szentlecke, prédikáció, hirdetés – ukránul, az állandó részek (Agnus Dei, Miatyánk) pedig lengyelül hangzottak el.

A pap felszólítására a hívek különböző intenzitással válaszoltak. A lengyelül elhangzó felszólításra mindenki válaszolt egy-két nagyon idős ember kivételével. A fiatalok közül az oltártól távolabb ülők ritkán válaszoltak, a presbitériumban helyet foglaló, rendszeres

templomlátogató fiatalok viszont mindig. Az ukrán nyelven elhangzó felszólításra csak a presbitériumban ülő fiatalok válaszoltak, az idősebbek közül alig valaki. Nem fordult elő, hogy az ukrán nyelvű felszólításra valaki lengyelül válaszolt volna. A pap által lengyelül intonált énekeket az idősebb korosztály énekelte, az ukrán nyelvűeket viszont csak az orgonista és néhány fiatal a rendszeres templomlátogatók közül.

A mise alatti nyelvi viselkedést az idősebb korosztály szabja meg. A hagyományos közösségekben, amilyenek az ukrainai lengyel falvak, a nyelvváltás a liturgiában lassabban megy végbe, mint egyébként. Nem elég ehhez a generációváltás, hanem ki kell alakulnia egy olyan, az ukrán nyelvet a templomban is előnyben részesítő rétegnek, amely túlsúlyba kerül a templomlátogatók között. Jelenleg azonban a 20 évnél fiatalabbak megkérdése azzal az eredménnyel járt, hogy a templomlátogató fiatalok között kisebbségben vannak azok, akik ukránnak vallják magukat, a lengyel tudatúak pedig, noha gyakran csak passzívan tudnak lengyelül, nem hívei annak, hogy kizárólag ukrán legyen az istentiszteleti nyelv. A katolikus istentiszteleten való részvétel továbbra is együtt jár a lengyel nyelv használatával, ezért az ukrán nyelvű hitoktatásra járó gyermekeknek is meg kell tanulniuk néhány lengyel imádságot, ha a többiekkel együtt akarnak imádkozni.

Zoltán András

Nyelv és identitás a kasuboknál

Popowska-Taborska, Hanna: Język a tożsamość – casus kaszubszczyzny. = Smulkowa, Elżbieta, Engelking, Anna (red.), Język a tożsamość na pograniczu kultur: Białystok, Katedra Kultury Białoruskiej Uniwersytetu w Białymstoku, 2000 (= Prace Katedry Kultury Białoruskiej Uniwersytetu w Białymstoku 1. tom). 171–176. p.

Több mint egy évszázada folyik a vita arról, hogy a kasub önálló nyelv-e, vagy pedig a lengyel egyik dialektusa. A nyelvtudományi munkákban a kasub úgy jelenik meg, mint egy korábban nagyobb, de az elmúlt századokban germanizált nyelvterület keleti periferiája. Tipikusan kasub hangtani változásnak mindössze három tekinthető, ezek közül kettő (* $\epsilon > i$; $s' > z'$, $c' > s$, z, c, C) a XIV. században, egy pedig (az úgynevezett „kasub sva” kialakulása bizonyos helyzetekben a rövid y , i , u helyén) a XVII. század második felében alakult ki. A kasub mai különállása elsősorban azon alapul, hogy megőrzött olyan, az ólengyelben még ismert hangtani, alaktani és szóképzettani vonásokat, amelyeket a lengyel nyelvterület többi részéről különféle innovációs folyamatok mára már kiszorítottak. Erre hivatkozva a nyelvészek egy része a kasubban egy – meglehetősen archaikus – lengyel nyelvjárást lát. Az így gondolkozó nyelvészek sem vonják azonban kétségbe a kasub, különösen az északi és középső kasub nyelvjárások nyilvánvaló különállását. Mindenki elismeri, hogy a kasub annyira élő és fejlődő idióma, amihez hasonló egyetlen más lengyel nyelvjárásban sem tapasztalható. Más felfogás szerint azonban a kasub önálló nyelv. Edward Breza felfogásában a két nyelvi rendszer – a lengyel és a kasub – szinkron leírása és kontrasztív vizsgálata alapján megállapítható, hogy két különböző nyelvről van szó. Alfred Majewicz az *etnolektus* (= egy etnikai csoport nyelve) fogalmával operálva azt állítja, hogy ha egy etnolektuson beszélő nem érti meg a másik etnolektuson beszélőt, akkor ez az etnolektus önálló nyelv. És valóban, a Lengyelország központi részéről származó lengyel nem érti meg az északi kasub nyelvjárást.

A szerző szerint a „nyelv vagy nyelvjárás” dilemmájának az eldöntése jelentős mértékben kívül esik a nyelvtudomány kompetenciáján, mert ebben kulturális és szociális té-